

Кравченко Сергій Опанасович
<https://orcid.org/0000-0001-8188-3113>

Національний університет оборони України імені Івана Черняхівського, м. Київ, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ ТА ВЕДЕННЯ ПРОТИПОВІТРЯНОЇ ОБОРОНИ ЗАГАЛЬНОВІЙСЬКОВОГО ОБ'ЄДНАННЯ У ОПЕРАЦІЇ

У статті визначені проблеми, які впливатимуть на протиповітряну оборону оперативно-тактичного загальновійськового об'єднання в операції, а саме на виконання завдань блокування повітряного простору і контролю за особливим режимом його застосування; підтримки безперервної взаємодії з підрозділами, які прикриваються, підрозділами зенітних ракетних військ і винищувальної авіацією; боротьби із засобами повітряного нападу, які діють на гранично малих висотах (безпілотними літальними апаратами, крилатими ракетами, штурмовиками і бойовими вертольотами). Показано, що шляхи рішення проблем залежать від визначення раціональних заходів проведення завчасної і безпосередньої підготовки частин і підрозділів протиповітряної оборони Сухопутних військ до бойових дій у операції. Пропонується склад підсистеми боротьби з безпілотними літальними апаратами і розвідувального - інформаційного центру на основному командному пункту оперативно-тактичного об'єднання для підвищення спроможностей по боротьбі з безпілотними літальними апаратами і отримання, своєчасної достовірної інформації про дії повітряного противника на гранично малих висотах.

Ключові слова: *Операція, протиповітряна оборона об'єднання, засоби повітряного нападу, безпілотні літальні апарати, тактична авіація, крилаті ракети, протирадіолокаційні ракети.*

Вступ

Досвід застосування засобів повітряного нападу в останніх збройних конфліктах, особливо за участю Російської Федерації у Сирії, Карабахському конфлікті вказує [2] на появу деяких особливостей, що в тій, чи іншій мірі, повторювались у рамках кожного конфлікту і окремі з яких мали місце й під час операції об'єднаних сил (ОС) [1] на Сході України. Наведемо окремі з них: масоване використання безпілотних літальних апаратів (БпЛА), особливо на початковому етапі операції, для виконання завдань у складі демонстраційно-провокуючих груп у комплексі з інтенсивним застосуванням радіоелектронних перешкод і протирадіолокаційних ракет (ПРР) під час нанесення ударів тактичною авіацією (ТА) і крилатими ракетами (КР); застосування оперативно-тактичних, тактичних і міні БпЛА для ведення повітряної розвідки та надання цілевказівок не тільки у режимах перспективного й планового огляду без вторгнення у повітряний простір противника (в тому числі радіолокаційними станціями бічного огляду з великих висот), а й безпосередній вихід та баражування БпЛА у районі цілей; досягнення більш високого рівня комплексування засобів радіоелектронної боротьби, в тому числі БпЛА, для продавлення елементів системи ППО; застосування БпЛА для виконання поставлених завдань ведення радіотехнічної розвідки та інформаційної боротьби; досягнення високого ступеню гнучкості у застосуванні засобів повітряного нападу (ЗПН); нерівномірність витраченого авіаційного ресурсу й

відсутність чітких часових рамок нанесення повітряних ударів малими групами для досягнення їх безперервності "хвиля за хвилею", в тому числі за рахунок введення до складу ударів чисельних груп з БпЛА.

Таким чином, як на сьогодні, так і у майбутньому питання підготовки протиповітряної оборони загальновійськового об'єднання, в тому числі й під час ведення операції будуть одними з основних. Відповідно до вказаного вище, визначення проблем, які виникають в ході підготовки і веденні бойових дій військовими частинами і підрозділами ППО Сухопутних військ (ППО СВ), а також пошук шляхів їх вирішення буде одним з тих найважливіших завдань, від яких буде залежати результат протистояння агресору у операції.

Виклад основного матеріалу дослідження

Широке застосування стратегічної, тактичної, армійської авіації повітряно-космічних сил Росії у останніх збройних конфліктах, зокрема в Сирії, Карабахському конфлікті використанням високоточної зброї (ВТЗ), КР, керованих авіаційних бомб (КАБ) та масоване застосування тактичних БпЛА і міні БпЛА у війні дає підстави твердити, що питання підготовки та ведення протиповітряної оборони загальновійськового об'єднання на сучасному етапі та у майбутньому будуть одними з найважливіших у ході протистояння агресору. При цьому, результати Карабахського конфлікту і ведення ОС на сході України [4] свідчать, що у цих умовах

основним варіантом застосування противником ЗПН є:

демонстративні дії авіації з порушенням повітряного кордону та масоване застосування БпЛА для ведення повітряної розвідки, корегування вогню артилерії і викриття системи протиповітряної оборони; доставка озброєння та амуніції незаконним збройним формуванням повітрям; нанесення з території противника, без порушення державного кордону, раптових поодиноких ракетно-авіаційних ударів для підготовки і проведення повітряної наступальної операції, наступальної операції сухопутних військ і морської десантної операції.

Отже, під час прикриття військ загальновійськового об'єднання від ударів ЗПН противника у операції, сили і засоби ППО СВ будуть застосовуватися у формі бойових дій, як сукупності протиповітряних боїв [4]. Однак, до початку ведення операції загальновійськовим об'єднанням, виникає ряд особливих завдань ППО: блокування повітряного простору, контроль і організація особливого режиму його використання; підсилення ППО державного кордону у повітрі; безпосереднє прикриття сил та засобів загальновійськового об'єднання від ведення повітряної розвідки БпЛА та адекватне реагування на демонстративні дії і можливі поодинокі повітряні удари авіації, КР і БпЛА з території Російської Федерації; участь у веденні активних бойових дій з НЗФ, у тому числі і безпосередня вогнева підтримка загальновійськових підрозділів (ведення вогню по наземних цілях). Для виконання цих завдань, необхідно проведення спеціальних заходів підготовки підрозділів і військових частин ППО СВ до бойових дій. Відомо, що основою підготовки підрозділів, військових частин ППО СВ ОТУВ є замисел командувача на операцію [1]. Замисел операції – результат творчого мислення загальновійськового командира, який базується на обґрунтованих закономірностях та принципах ведення операції, на вірному усвідомленні отриманого бойового завдання та якісній оцінці обстановки. Виходячи з цього, підготовку до бойового застосування підрозділів ППО СВ потрібно розподілити на завчасну і безпосередню.

В ході завчасної підготовки визначити конкретні заходи підготовки підрозділів, частин ППО СВ до виконання завдань в операції (які сили та засоби ППО СВ залучити до участі у ООС; порядок проведення бойового залагодження; обсяг і зміст проведення тренувань щодо підсилення прикриття повітряного державного кордону, блокування повітряного простору, боротьби з БпЛА, КР тощо; порядок організації та здійсненні взаємодії з підрозділами, які прикриваються та під час безпосередньої вогневої підтримки загальновійськових підрозділів).

Під час безпосередньої підготовки необхідно спланувати планування протиповітряної оборони у

операції (розроблення пропозицій до замислу застосування підрозділів і військових частин ППО СВ, їх завдань, основних питань взаємодії у ході підготовки і проведення операції); здійснити підготовку та заняття позиційних районів, стартових (вогневих) позицій зенітними підрозділами та створити угруповання сил і засобів ППО, системи розвідки повітряного противника та вогню, обладнати в інженерному відношенні позиційні райони зенітних підрозділів; провести заходи всебічного забезпечення (особливо морально – психологічного).

При цьому, під час проведення заходів безпосередньої підготовки особливу увагу необхідно звернути на питання організації боротьби з БпЛА, взаємодії з підрозділами, які прикриваються, особливо під час визначення району розміщення базових таборів, стартових (вогневих) позицій для несення бойового чергування змішаних маневрених зенітних вогневих груп.

Як показав досвід Карабахського і Сирійського конфліктів [3,4], ООС [1] міні БпЛА і тактичні БпЛА представляли постійну загрозу як у період, який передувало застосуванню ракетних військ і артилерії, так і під час їх застосування.

Так, наприклад, за грудень-січень 2017-18 року на Сході України [1] було зафіксовано масоване використання БпЛА виробництва РФ для ведення оперативної-тактичної розвідки, тактичної розвідки, корегування вогню артилерії, постановки завдань засобам зв'язку пунктів управління та виконання інших спеціальних завдань. Зафіксовано використання БпЛА таких типів: "Орлан-10", "Орлан-2", "Стрекоза", "Застава", "Слерон-ЗСВ", "Гранат-4", "Форпост" та інших. Зазначені БпЛА використовувалися з метою: виявлення місць дислокації та концентрації військ (сил) та бойової техніки, маршрутів їх висування, характеру дій; визначення стану інженерного обладнання позицій, викриття системи вогню, зокрема системи вогню артилерії; виявлення резервів та шляхів підвозу боєприпасів та матеріальних засобів з метою їх подальшого знищення; коректування і контроль результатів вогню мінометів, артилерії (у тому числі при застосуванні високоточних боєприпасів, реактивних систем залпового вогню (РСЗО) типу "Град"; викриття противником системи ППО загальновійськового об'єднання.

На початку військового конфлікту застосовувалися поодинокі БпЛА. При цьому, вихід в райони виконання завдань здійснювався, як правило, по території яка контролюється противником. Противник використовував наступні тактичні прийоми застосування БпЛА: траєкторія польоту БпЛА складалася з декількох типових ділянок: ділянка підльоту до району (об'єкту) розвідки; ділянка пошуку розвідки чи ділянка до розвідки (баражування над районом для коректування вогню, чи оцінки результатів вогневого удару противника); ділянка повернення БпЛА на безпечну територію; БпЛА запускалися в

напрямку безпосереднього розташування району розвідки, а їх політ відбувався на максимальній висоті із максимальною швидкістю з метою економії ресурсу під час обмеженого польотного часу.

В подальшому противник змінив тактику і перейшов до групового (ройового) застосування БпЛА сумісно з міні БпЛА. У склад групи входили два – три БпЛА типу "Орлан-2", "Стрекоза", "Застава", "Гранат-4", "Форпост" і чотири-п'ять міні БпЛА які здійснювали політ на різних висотах. При цьому, перший здійснював розвідку з висоти 50-500 м, другий – БпЛА РЕБ здійснював політ на висоті 1000-1500 м, при виявленні роботи ЗРК застосовував активні шумові завади; третій БпЛА – ретранслятор, здійснював передачу розвід інформації на ЦУ БпЛА з висоти 4000-4500 м. Міні БпЛА застосовувалися в якості хибних для виявлення роботи БМ (ЗСУ), які діють з засідок і в якості кочуючих.

Крім того, були випадки застосування БпЛА для скоєння диверсій шляхом закидання з повітря нестандартних вибухових речовин, легкозаймистих рідин на позиції механізованих підрозділів, польові склади зберігання боезапасу та палива. Виходячи з аналізу льотно-технічних характеристик БпЛА "Стрекоза" впливає, що вона може виконувати вищезазначені завдання використовуючи 100-300 г. вибухові пристрої. Разом з тим, можна припустити використання в якості ударного, БпЛА "Слерон-3СВ", тому що він має бортовий контейнер, що скидається вагою до 3 кг. Решта розглянутих апаратів, після незначних доробок і заміни частини камер на пристрій, який зможе нести навантаження і потім його скидати можна залучити до виконання диверсій. Таким чином, урахувавши досвід застосування БпЛА у операції, свідчить що боротьба з ними буде прерогативою, підрозділів ППО СВ.

Відомо [8], що, технічні характеристики БпЛА значно знижують бойові можливості зенітних підрозділів по знищенню БпЛА.

Встановлено [5], що тактичні БпЛА і міні БпЛА виготовлені із композитних матеріалів, отже мають надзвичайно низькі відбиваючі властивості. Експериментальні дані щодо їхньої ефективної площі розсіювання (ЕПР) відсутні, але враховуючи їх розміри та матеріали, з яких вони виготовлені, можна припустити, що вони мають ЕПР меншу за 0,001 м².

Тому, основна проблема боротьби засобів ППО СВ з БпЛА – це суттєво менша ефективна площа розсіювання (ЕПР), що значно знижує дальність виявлення БпЛА ($D_{БпЛА}$) радіолокаційними засобами у порівнянні з дальністю виявлення типових повітряних цілей ($D_{ТЦІ}$) конкретним радіолокаційним засобом. Зниження дальності виявлення БпЛА можна визначити залежністю:

$$D_{БпЛА} = D_{ТЦІ} \cdot \sqrt[4]{\frac{\sigma_{БпЛА}}{\sigma_{ТЦІ}}}$$

де $\sigma_{БпЛА}$, $\sigma_{ТЦІ}$ – ЕПР БпЛА та типової повітряної цілі відповідно.

Розрахунки показують, що ЕПР БпЛА приблизно на три порядки менше ЕПР типової повітряної цілі, при цьому дальність виявлення РЛС зменшується в 2-2,5 рази і в залежності від умов видимості, відповідає дальності виявлення оптичними приладами (телевізійний оптичний візор, труба зенітна командирська, бінокль) рівної 6-15 км.

Аналіз даних [1,8] показав, що виявлення тактичних БпЛА і міні БпЛА в основному відбувається візуально постами повітряного спостереження. Наприклад у 2021 році на сході України було зафіксовано до 450 прольотів БпЛА з них виявили візуально – 331(73%), акустично 46 (10%), радіолокаційно – 73(17%).

Аналіз можливостей РЛС підрозділів і частин ППО СВ, здійснювався на прикладі тактичних і міні БпЛА російського виробництва типу "Иркут-2М" та "Иркут-3".

Аналіз досліджень [1,4,5,8] показує, що незважаючи на малу радіолокаційну помітність тактичних і міні БпЛА, енергетичного потенціалу РЛС П-19 МА і П-18 МА ППО СВ і РЛС 19Ж6 РТВ вистачає для того, щоб виявляти їх на дальності 15-20 км, під час розташування їх на позиціях за умови відсутності кутів закриття та радіоелектронних перешкод. Слід відмітити, що виявлення тактичних і міні БпЛА не можливо в зонах потужних віддзеркалень від земної поверхні та в наслідок малої ефективності системи селекції рухомих цілей яка обумовлено малим значенням ЕПР та малою швидкістю польоту міні БпЛА

Висновок

Приймаючи до уваги, що для своєчасного прийняття рішення на ПУ ППО бригади на ведення вогню і знищення БпЛА дальність виявлення повітряних цілей засобами радіолокаційної розвідки повинно відповідати вимогам $D_{вияв} \geq D_{потр}$. Тому, при умові що $D_{вияв} \leq D_{потр}$, при щільності ройового нальоту БпЛА 1-2 ц/хв або 3-4 ц/хв. імовірність своєчасно поставлених вогневих задач складає 0,2-0,3 і 0,1-0,2 відповідно. При відсутності автоматизованого управління вогнем на ПУ ППО (ПУ-12, АСПДУ на РЛС П-19МА) імовірність своєчасної постановки вогневих задач знижується до 0,1 при щільності нальоту 1-2 ц/хв і до 0,06 при щільності нальоту 3-4 ц/хв.

Очевидно, що наявні засоби радіолокаційної розвідки не дозволяють ПУ ППО СВ своєчасно здійснювати постановку вогневих задач ЗРК (ЗГРК, ЗАК) на знищення БпЛА під час їх польоту і вести успішну боротьбу з повітряним противником, особливо який буде діяти на гранично малих висотах. Тому, потрібна розробка і реалізація комплексної системи збройної боротьби з повітряним противником у якій може мати місце підсистема боротьби з БпЛА.

Така цілеспрямована підсистема боротьби з БпЛА має бути підсистемою, загальної системи

збройної боротьби з повітряним противником і включати системи: розвідки і оповіщення про дії БпЛА; управління бойовими діями сил і засобів, які виділені для знищення елементів систем (комплексів) БпЛА на землі і у повітрі; зенітно-ракетного і зенітно-артилерійського прикриття, підготовленого ракетного і артилерійського вогню; змішаних маневрених вогневих груп, у складі зенітних і артилерійських груп зі своїм технічним забезпеченням.

Список використаних джерел

1. Біла книга антитерористичної операції на Сході України (2014–2016) / (підзаг. ред. І. Руснака) – К.: Національний університет оборони України імені Івана Черняховського, 2017. – 162 с. — ISBN 978-617-7187-21-8.

2. Офіційний сайт BBC. Чому Азербайджан виграв війну у Карабаху? Відповідають військові експерти. – Режим доступу: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-54912350>.

3. Офіційний сайт DeutscheWelle. Війна Вірменії та Азербайджану за Карабах: що приніс місяць боїв. – Режим доступу: <https://www.dw.com/uk/viina-virmenii-ta-azerbaidzhanu-za-karabakh-shcho-prynis-misiats-boiv/a-55423675>.

4. Офіційний сайт .UA. Нагірний Карабах: Хто найбільше виграв від завершення війни та які висновки може зробити Україна. – Режим доступу: <https://www.5.ua/svit/nahirnyi-karabakh-khto-naibilshe-vyhrav-vid-zavershennia-viiny-taiaki-vysnovky-mozhe-zrobyty-ukraina-228953.html>.

5. Аналіз форм і способів застосування Сухопутних військ в сучасних умовах, які впливають на розвиток ОБТ, засоби технічного забезпечення, підготовки технічних спеціалістів [Електронний ресурс] / М.М. Середенко, Р.В. Кузьменко, Р.В. Хорєв, Л.М. Кізло, — Львів: НАСВ, 2017. — Режим доступу: <https://www.ukrmilitary.com/2017/09/analysis-forms-and-methods.html> (15.05.2021). — Назва з екрану.

6. Доктрина “Сухопутні війська Збройних сил України”. К: КСВ ЗС України, 2021. – 47 с.

7. Бойовий статут Сухопутних військ "Війська протиповітряної оборони Сухопутних військ Збройних сил України". – К: КСВ ЗС України, 2021. – 142 с.

8. С.Д. Вишневський, Л.В. Бейліс, В.Й. Климченко. Потенційні можливості РЛС РТВ з виявлення оперативно – тактичних безпілотних літальних апаратів. Збірник наукових праць ХНУПС, 2017. – Вип. 8. – С. 92 - 98. DOI: 10.30748/nitps.2017.27.18.